

نهادهای مالی مفقود در طرح تحول نظام بانکی در مقایسه با تجربه دیگر کشورها

دکتر زهرا خوشنود*

۱. مقدمه

شده ساختار بانک‌ها متنوع‌تر شود و مجموعه‌ای مشتعل بر بانک‌های عدالت (قرض‌الحسنه)، عمرانی، تجاری، تخصصی - توسعه‌ای و اصناف معرفی شده‌اند که این بانک‌ها می‌توانند بر حسب نوع، در حوزه‌های ملی، منطقه‌ای و مناطق آزاد، به صورت مجازی یا غیرمجازی و در حیطه بانکداری خرد، کلان و جامع^۲ (با امکان اخذ مجوز بانکداری سرمایه‌گذاری) به فعالیت بپردازند. در حوزه مؤسسات پولی غیربانکی نیز صندوق‌های قرض‌الحسنه، لیزینگ‌ها، صرافی‌ها و تعاونی‌های اعتبار مورد توجه قرار گرفته‌اند.

در طرح تحول نظام بانکی، با هدف جداسازی فعالیت‌های قرض‌الحسنه از فعالیت‌های تجاری بانک‌ها و تفکیک و تجزیه عملیات بانکی در راستای تخصصی‌نمودن و شفاف‌تر کردن فعالیت‌های هر یک از انواع نهادهای پولی و بانکی، مجموعه‌ای از مؤسسات اعتباری و نهادهای مالی، در الگویی تحت عنوان «تغییر در ساختار بازار پولی و بانکی کشور: ایجاد نهادهای جدید»^۱ به عنوان یکی از هشت محور کلیدی طرح تحول نظام بانکی معرفی شده‌اند. در حقیقت در این الگو سعی

* استادیار گروه بانکداری، پژوهشکده پولی و بانکی.

معرفی بانک‌های امین در سیستم بانکی ایران، کمک شایان توجهی به بسط فعالیت بانک‌ها در مقایسه با بازار سرمایه خواهد کرد

بانکی در مقایسه با بازار سرمایه ایفا نماید. از جمله نهادهایی که در اقتصاد بانک‌محور ژاپن محوریت خاصی دارند، می‌توان به بانک‌های امین^۵ اشاره کرد. در حقیقت، بانکداری امین بخش اعظمی از صنعت بانکداری ژاپن را به خود اختصاص داده است. این بانک‌ها خدمات تأمین مالی را با خدمات مدیریت دارایی تلفیق نموده‌اند. آنها علاوه بر ارائه خدمات بانکی سنتی، با به کارگیری تخصص خود در زمینه مدیریت دارایی، مشتریان بیشتری را جذب می‌نمایند.

از جمله خدمات ارائه‌شده توسط این بانک‌ها می‌توان به مشاوره سرمایه‌گذاری، مدیریت پرتفوی دارایی‌های مالی مشتری، مدیریت املاک مسکونی و برنامه‌ریزی در زمینه سرمایه‌گذاری در این نوع دارایی‌ها و امانتداری دارایی‌های مالی ارزشمند مشتریان، اشاره نمود. معرفی این نهاد مالی در سیستم بانکی ایران، کمک شایان توجهی به گسترش و بسط فعالیت بانک‌ها در مقایسه با بازار سرمایه خواهد نمود. در حقیقت رقابت روزافزون در صنعت بانکی نیز در آینده‌ای نزدیک منجر به معرفی خدمات مالی جدید بانکی توسط بانک‌ها خواهد شد که عمدتاً متمرکز بر گرایش این بانک‌ها به امور واسطه‌گری در بازار سرمایه خواهد بود. از این رو معرفی بانک‌های امین به عنوان نهادی که تا کنون مورد توجه واقع نشده، می‌تواند به رشد و گسترش خدمات بانکی کمک نماید.

از جمله نهادهای دیگری که در اقتصاد بانک‌محور ژاپن با اقتصاد متکی به بنگاه‌های با اندازه کوچک و متوسط، نقش مسلطی در تأمین مالی این نوع بنگاه‌ها ایفا می‌کنند، می‌توان به مؤسسات تضمین اعتبار^۶ اشاره نمود. این مؤسسات که از سال ۱۹۳۷ در مناطق مختلف این کشور فعال می‌باشند، با ارائه تضمین بازپرداخت وام‌های تجاری ارائه‌شده به بنگاه‌های با اندازه کوچک و متوسط، فرایند تأمین اعتبار از مؤسسات مالی برای این نوع بنگاه‌ها را تسهیل می‌نمایند.

در حقیقت این نوع بنگاه‌ها به دلیل عدم دسترسی به وثایق واجد شرایط مؤسسات مالی و نداشتن صورت‌های مالی حسابرسی‌شده، عموماً از شایستگی اعتباری لازم جهت دریافت اعتبار از بانک‌ها

در این تقسیم‌بندی، علاوه بر این مؤسسات اعتباری، نهادهای مالی دیگری نیز در حوزه بانکی در نظر گرفته شده‌اند، که کانون مشاوران سرمایه‌گذاری و اعتباری، شرکت مدیریت دارایی و صندوق ضمانت سپرده از آن جمله‌اند.

هرچند الگوی فوق در راستای تخصصی‌تر نمودن حوزه فعالیت بانک‌ها و معرفی برخی نهادها (از جمله شرکت مدیریت دارایی و صندوق ضمانت سپرده) که در نظام بانکی کشور به آنها توجهی نشده بود، گام مؤثری برداشته، اما به برخی از نهادهای مالی مورد نیاز نظام بانکی کشور نپرداخته است.

در این راستا جهت ارزیابی نهادهای مالی مفقوده در نسخه هفتم الگوی «تغییر در ساختار بازار پولی و بانکی کشور: ایجاد نهادهای جدید»، ابتدا مقایسه‌ای بین نهادهای مالی فعال در ایران و نهادهای مالی فعال در ژاپن صورت می‌پذیرد. از آنجا که هر دو کشور ساختار مالی بانک‌محور دارند و ژاپن از بازار مالی توسعه‌یافته‌ای بهره‌مند است، این ارزیابی می‌تواند در شناسایی آن گروه از نهادهای مالی کمک شایان توجهی نماید؛ نهادهایی که در سیستم‌های مالی بانک‌محور نقشی کلیدی دارند ولی تاکنون در سیستم مالی ایران مورد توجه قرار نگرفته‌اند. در ادامه با توجه به تجربه جهانی در زمینه نهادهای مالی فعال در سیستم بانکی، این مسأله مورد توجه قرار می‌گیرد و در پایان، جمع‌بندی این مطالب ارائه خواهد شد.

۲. مقایسه با سیستم مالی ژاپن

مقایسه نهادهای مالی فعال در ایران با سیستم مالی ژاپن نشان می‌دهد که در ژاپن، بانک‌های پس‌انداز (مشمول بر سیستم پس‌انداز پستی)، بانک‌های منطقه‌ای و بانک‌های تعاونی (مشمول بر بانک‌های تعاونی صنعتی، جنگلداری، ماهی‌گیری و کشاورزی) از عمده‌ترین نهادهای مالی فعال در بخش بانکی این کشور می‌باشند. البته در کنار این مؤسسات، به دلیل رشد گسترده بنگاه‌های با اندازه کوچک و متوسط^۳ مؤسسات تضمین اعتبار نیز در دسترسی این بنگاه‌ها به منابع اعتباری نقشی کلیدی دارند.^۴

از این رو با مقایسه نهادهای مالی فوق در ارتباط با نهادهای مالی موجود در ایران و نهادهای مالی پیشنهادی در این الگو از طرح تحول نظام بانکی، مشاهده می‌شود از بین نهادهای فوق، دو نهاد مالی در ساختار فعلی در نظر گرفته نشده‌اند؛ در حالی که وجودشان در سیستم مالی می‌تواند نقش مثبتی در رقابت هر چه بیشتر بانک‌ها و سیستم

با شکل‌گیری مؤسسات تضمین اعتبار، میزان دسترسی بنگاه‌های کوچک و متوسط به بازار اعتبار تسهیل می‌شود

نشده‌اند، می‌توان به مؤسسات با اهداف خاص^۱ اشاره نمود. این مؤسسات در تبدیل بدهی‌های جاری و با رتبه بالای بانک‌ها به اوراق بهادار، نقش مؤثری ایفا می‌نمایند. البته ارتباط تنگاتنگ این نهاد با هر دو بازار پول و سرمایه (همانند مؤسسات رتبه‌بندی اعتبار)، امکان طبقه‌بندی دقیق این نهاد را در بازار پول فراهم نمی‌سازد. با این وجود می‌توان آنها را به عنوان نهادهای مالی مفقوده در نظام بانکی ایران معرفی نمود که در اجرایی‌نمودن فرایند انتشار اوراق بهادار رهنی اهمیت خاصی دارند.

البته برخی به دلیل آنکه بحران اخیر در نتیجه انتشار اوراق بهادار با رتبه اعتباری واقعی پایین توسط این مؤسسات شکل گرفت، این مؤسسات را بانی بحران مالی می‌دانند و از این رو بر عدم ضرورت وجود این مؤسسات در سیستم مالی ایران تأکید می‌ورزند. با این حال، بحران اخیر به دلیل عملکرد نامناسب مؤسسات رتبه‌بندی در ارزیابی اعتباری اوراق بهادار منتشرشده توسط مؤسسات با اهداف خاص شکل گرفت و از این رو، پس از بحران، تغییر و تحول شگرفی را در مدل‌های رتبه‌بندی و ارزیابی ریسک اعتباری و به ویژه در روش رتبه‌بندی مؤسسات رتبه‌بندی اعتباری مشاهده می‌نماییم.

از دیگر مؤسسات و نهادهای مالی فعال در بازار پول در عرصه جهانی که در این الگو از طرح تحول نظام بانکی مورد توجه واقع نشده‌اند، می‌توان به نهادهای فعال در زمینه عاملیت اشاره نمود. البته از آنجا که امکان ارائه خدمات عاملیت توسط بانک‌ها (و نه الزاماً در قالب یک نهاد جداگانه) فراهم می‌باشد، می‌توان این امر را به عنوان یکی از خدمات نوین بانکی در این الگو از طرح تحول نظام بانکی منظور نمود.

در این الگو به کانون مشاوران سرمایه‌گذاری و اعتباری اشاره شده است، با این وجود، مباحثی در این زمینه ارائه نشده است. از جمله شرکت‌هایی که در این گروه طبقه‌بندی می‌شوند و تاکنون نیز تحت نظارت بانک مرکزی به فعالیت پرداخته‌اند، می‌توان به شرکت «اطلاع‌رسانی اعتبار و اعتبارسنجی ایرانیان» اشاره نمود. این شرکت تاکنون نه تنها به عنوان یک دفتر اعتباری به جمع‌آوری اطلاعات اعتباری در حوزه بانکی و بیمه پرداخته است، بلکه از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نیز مجوز فعالیت در زمینه رتبه‌بندی و اعتبارسنجی در نظام بانکی را دریافت کرده است (جلیلی، ۱۳۸۹).

این در حالی است که در اکثر کشورها، تمایزی بین حوزه فعالیت مؤسسات رتبه‌بندی اعتباری و دفاتر اعتباری در نظر گرفته می‌شود.

برخوردار نمی‌باشند. از این رو در ژاپن جهت برطرف‌ساختن این معضل، مؤسسات تضمین اعتبار طراحی شده‌اند که با تضمین وام‌های تجاری پرداخت‌شده به این بنگاه‌ها به پشتوانه منابع دولتی، زمینه مساعدی را در رشد این نوع بنگاه‌ها فراهم می‌سازند. البته در این مؤسسات برحسب مقدار سرمایه و تعداد کارکنان، بنگاه واجد شرایط شناسایی می‌شود و برحسب نوع بنگاه (خصوصی، شرکتی و تعاونی) و نوع تضمین مورد نیاز (تضمین عادی، تضمین بدون وثیقه سپاری، تضمین عرضه اوراق بهادار) سقفی نیز برای تضمین در نظر گرفته می‌شود. از این رو، این مؤسسات نه تنها در دسترسی این بنگاه‌ها به تأمین مالی از بازار پول کمک زیادی می‌کنند، بلکه دسترسی به بازار سرمایه بنگاه‌های با اندازه کوچک و متوسط را نیز تسهیل می‌نمایند. البته این مؤسسات در ارزیابی اعتباری بنگاه‌های با اندازه کوچک و متوسط، از پایگاه ریسک اعتباری بنگاه‌های با اندازه کوچک و متوسط استفاده می‌نمایند.^۷

از آنجا که این نوع مؤسسات در ایران وجود ندارند و تأمین مالی بنگاه‌های با اندازه کوچک و متوسط، به دلیل عدم دسترسی آنها به وثایق واجد شرایط، همواره با مشکلاتی در سیستم بانکی مواجه بوده است؛ توجه به امکان منظورنمودن این مؤسسات در نهادهای جدید معرفی‌شده در الگوی ایجاد نهادهای جدید از طرح تحول نظام بانکی، می‌تواند به عنوان گام مؤثری در حل مشکل تأمین مالی این بنگاه‌ها باشد.

البته در کنار طراحی این نوع نهادها، ضرورت تنظیم پایگاه ریسک اعتباری بنگاه‌های با اندازه کوچک و متوسط نیز مشاهده می‌شود که این امر می‌تواند توسط طراحی یک دفتر اعتباری^۸ پوشش داده شود که صرفاً به جمع‌آوری اطلاعات مربوط به این نوع بنگاه‌ها پرداخته و از مجوز ارائه امتیازهای اعتباری^۹ نیز برخوردار است.

۳. مقایسه با تجربه جهانی

از جمله مؤسسات و نهادهای مالی فعال در بازار پول در اکثر کشورهای جهان که در این الگو از طرح تحول نظام بانکی مورد توجه واقع

مؤسسات فعال در زمینه عاملیت، مورد توجه واقع نشده‌اند. همچنین در این الگو از طرح تحول نظام بانکی به ضرورت تفکیک مؤسسات رتبه‌بندی اعتبار و دفاتر اعتباری توجهی نشده است. از این رو ضروری است در تنظیم نسخه نهایی این الگو از طرح تحول به موارد فوق توجه شود.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۹). طرح تحول نظام بانکی: تغییر در ساختار بازار پولی و بانکی کشور، ایجاد نهادهای جدید. اداره مطالعات و مقررات بانکی. نسخه هفتم.
- ۲- البته در این الگو در به کارگیری کلمه Universal به جای عبارت «جامع» از واژه «مختلط» استفاده شده است.
- 3- Small and Medium Sized Enterprises (SMEs)
- ۴ - جهت مطالعه بیشتر در این زمینه به فقهی کاشانی (۱۳۸۶) و www.fsa.go.jp رجوع شود.
- 5- Trust Banks
- 6- Credit Guarantee Corporations
- 7- Credit Guarantee Corporation. (2010). Credit Guarantee System in Japan
- 8- Credit Bureau
- 9- Credit Scores
- 10- Special Purpose Vehicles (SPVs)
- 11- Consumer & Corporate Credit Bureaus

منابع و مأخذ

فارسی

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۹). طرح تحول نظام بانکی: تغییر در ساختار بازار پولی و بانکی کشور، ایجاد نهادهای جدید. تهران: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، اداره مطالعات و مقررات بانکی.

جلیلی، محمد. (۱۳۸۹). سامانه اعتبارسنجی مشتریان بانکی و بیمه‌ای - مطالعه موردی: تجربه شرکت مشاوره رتبه‌بندی اعتباری ایران. بیستمین کنفرانس سیاست‌های پولی و ارزی (صفحات ۶۲۹-۶۰۹). تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.

حسن‌زاده، علی. (۱۳۸۳). بررسی فنون کاهش ریسک چک با تأکید بر نقش عاملیت. تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.

فقهی کاشانی، محمدرضا. (۱۳۸۶). تکمیل نهادهای مالی در کشور. تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.

انگلیسی

Credit Guarantee Corporation. (2010). *Credit Guarantee System in Japan*. From www.fsa.go.jp.

مؤسسات با اهداف خاص که اهمیت زیادی در اجرایی نمودن فرایند انتشار اوراق بهادار رهنی دارند، در این الگو مورد توجه واقع نشده‌اند

در حقیقت، دفاتر اعتباری عموماً در کنار جمع‌آوری اطلاعات، به امتیازدهی اعتباری می‌پردازند که مقوله‌ای کاملاً متمایز از رتبه‌بندی اعتباری است. همچنین اعطای مجوز دفتر اعتباری به همراه رتبه‌بندی اعتباری، هیچ نوع صرفه اقتصادی برای به‌وجود آمدن مؤسسات رتبه‌بندی اعتباری فراهم نمی‌آورد؛ زیرا دفتر اعتباری با دسترسی به اطلاعات اعتباری مورد نیاز در رتبه‌بندی اعتباری، هزینه دسترسی به اطلاعات را نخواهد داشت.

بنابراین ضروری است در این قسمت از الگوی فوق، به صورت دقیق به دفاتر اعتباری و مؤسسات رتبه‌بندی اعتباری اشاره شود. دفاتر اعتباری می‌توانند براساس اطلاعات متفاوتی که جمع‌آوری و پردازش می‌کنند، در قالب‌های مختلفی شکل بگیرند. برای مثال، می‌توان به دفاتر اعتبار مصرفی و شرکتی^{۱۱} اشاره نمود. در حالی که در دفاتر اعتبار مصرفی، اطلاعات اعتباری مربوط به مشتریان خرد و شرکت‌های با اندازه کوچک و متوسط سیستم بانکی پردازش می‌شود، دفاتر اعتبار شرکتی به جمع‌آوری و پردازش اطلاعات اعتباری شرکت‌های بزرگ می‌پردازند که از جمله مشتریان عمده سیستم بانکی می‌باشند.

۴. جمع‌بندی

در الگوی «تغییر در ساختار بازار پولی و بانکی کشور: ایجاد نهادهای جدید» به عنوان یکی از هشت محور اصلی طرح تحول نظام بانکی، توجه کاملی به طراحی نهادهای مالی مفقوده در سیستم بانکی ایران معطوف شده است و نهادهایی از جمله بانک‌های منطقه‌ای و بانک‌های توسعه‌ای طراحی شده‌اند؛ نهادهایی که تاکنون در سیستم بانکی ایران وجود نداشتند. با این حال، ارزیابی نهادهای مالی موجود و نهادهای طراحی‌شده در این الگو از طرح تحول نظام بانکی، در مقایسه با نهادهای مرسوم فعال در سیستم‌های مالی بانک‌محور و همچنین در مقایسه با تجربه جهانی، بیانگر وجود ضعف‌های این الگو در عدم پوشش کلیه نهادهای مالی مورد نیاز سیستم مالی ایران می‌باشد. براساس مطالعه انجام‌شده، مشاهده می‌شود نهادهایی از جمله بانک‌های امین، مؤسسات تضمین اعتبار، مؤسسات با اهداف خاص و